

KALBA IR MITOLOGIJA:

SUTVERTO PASAULIO TVORA TARP ŠIAPUS IR ANAPUS

Dainius RAZAUSKAS

Pirmajame šių metų *Liaudies kultūros* numeryje (ir paskutiniame iš viso, prieš jai virstant *Būdu*) buvo paskelbtas mano straipsnis „*Įkurti ir sutverti: Socialinio lygmens kosmogonija*“, kurio pabaigoje pateikta keletas ištraukų iš įvairių tradicijų tekstų, rodančių, kad pasaulis kartais įsivaizduojamas esąs aptvertas tvora, taigi šia prasme – *sutvertas*. Pasirodo, „pasaulio tvoros“ vaizdinys iškyla ir kai kuriuose kituose skirtingų tautosakos žanrų tekstuose, kalbančiuose apie „per tvorą“ turintį šokti ką tik padirbtą gyvą padarą (ožką) ir, atvirkščiai, iš šiapus į anapus „per tvorą“ šokantį padvėsusį gyvulį ar netgi mirusį žmogų. Visi jie papildomai patvirtina tvora *sutverto* pasaulio ir „pasaulio tvoros“ vaizdinius. Juos čia pristatant ir siekiant išlaikyti kontekstą, ryžtasi pradžioje, drauge su kitomis, pakartoti ir kelias minėtame straipsnyje jau pateiktas ištraukas.

■ 1. TVORA SUTVERTAS PASAULIS

Įvairiose tradicijose esama duomenų, kad pasaulio pradžioje jis buvo aptvertas tvora ir toks, aptvertas, tebėra.

Pradedant iš toli, pavyzdžiui, senovės indų „Rigvedoje“ (VII.99.3) sakoma: *vy āstabhna rōdāsī viṣṇav etē dādhartha pṛthivīm abhīto mayūkhaiḥ* „Surėmei dangų-žemę, Višnau, aptvėrei plačiąją aplinkui metais“.

Vienoje iš budizmo kosmologijų apskritą pasaulį sudaro septynios koncentriškos kalnų grandinės su kalnu Meru viduryje, o jas supa geležinis aptvaras *cakravāla*¹.

Senovės iranėnų Ormazdas pirmiausia sukūrė pasaulį kaip kiaušinį, apsuptą kieto kiauto – dangaus skliauto, o jau paskui „visa kūrinija buvo sukurta dangaus viduje, tarsi pilyje arba tvirtovėje“². Taigi pasaulis čia prilygsta piliai, tvirtovei, kurios aptvaras yra tvirtas, kiaušinio kiautą primenantis dangaus skliautas.

Aptvarą, aptvertą gyvenvietę, senovinę pilį reiškia germanų pasaulį žyminčių sudurtinių žodžių antrasis dėmuo, kaip go. *midjun-gards*, sen. isl. *mið-garðr*, sen. ang. *middan-gearð*, vid. vok. aukšt. *mittin-gart* ar *mittil-gart*, suvedami į bendrą prolytę germ. **midja-gardaz* ‘pasaulis’³, pažodžiui ‘vidurinysis gardas, vidurinysis aptvaras’ ar gal ‘vidinis kiemas’ – kaip savas, pažįstamas, gardu aptvertas nuo aplinkinio, išorinio chaoso. Jelezaro Meletinskio paaiškinimu,

germanų pasaulėvaizdžio „horizontali sistema yra antropocentriška ir remiasi žmonių gyvenamos aptvertos žemės vidurinėsios dalies (Midgardo) priešpriešinimu tam, kas yra anapus to aptvaro, jo išorėje (Utgardas), t. y. priešiškoje bei nesukultūrintoje srityje“⁴. Aronas Gurevičius senovės germanų bendruomeninį gyvenimą nusako taip: „Jų gyvenimo centras – atskira įtvirtinta sodyba. Atitinkamai ir visas pasaulis buvo modeliuojamas kaip tokių sodybų sistema. Kaip aplink sodybą plytėjo neįdirbti tyrai ar uolos, taip ir visas pasaulis įsivaizduotas esąs sudarytas iš griežtai supriešintų sričių: ‘vidurinioji sodyba’ (Midgardas), tai yra žmonių pasaulis, apsuptas pabaisų, milžinų pasaulio, kėlusių nuolatinę grėsmę kultūros pasauliui; šis laukinis chaoso pasaulis vadintas Utgardu (pažodžiui ‘tai, kas yra už aptvaro, anapus sodybos’)“⁵. Kitaip tariant: „Žmonių pasaulis – Midgardas (*Miðgarðr*), paraidžiui – ‘vidurinioji sodyba’, įdirbta, kultivuojama pasaulio erdvės dalis. Midgardą supa žmonėms priešiškas pabaisų ir milžinų pasaulis – tai Utgardas (*Utgardr*), ‘tai, kas yra už sodybos tvoros’, neįdirbta, chaotiška pasaulio dalis. Mitgardo ir Utgardo kontrasto paralelę galima pastebėti skandinavų teisėje, kuri griežtai skiria dvi žemės kategorijas – ‘aptvare’ (*innangarðz*) ir ‘už aptvaro’ (*útgangarðz*). Šis kontrastas apimdavo tiek pagrindinius teisinius santykius (individualią ir kolektyvinę žemėvaldą), tiek pagrindinius kosminius vaizdinius: žmogiškąjį pasaulį – sodybą, valstiečių kiemą (visiškai analogišką Asgardui – dievų asų sodybai) iš visų pusių supa paslaptingas ir tamsus baimės ir pavojų pasaulis. Įdomu, kad ir realios skandinavų

1 Kloetzli 2005: 2026.

2 Zaehner 2003: 258.

3 Buck 1949: 14–15, Nr. 1.1; PkIEW: 444, 707; LhGED: 253; ER: 3447; ГмИвИЯИ: 485; Топорова 1994: 28; žr. Lecouteux 2006: 140, 414; StE: 40; СЭ: 666.

4 Мелетинский 1974: 16; Мелетинский 1975: 40.

5 СЭ: 17, žr. 18.

gyvenvietės buvo suvokiamos kaip centrai, kurių periferijoje plyti likęs pasaulis. Tai rodo gyvenviečių pavadinimai: *Meðalhús, Meðalland, Meðalfell, Miðgarðr, Miðhús, Miða, Miðberg* ('vidurinioji sodyba', 'vidurinis namas', 'vidurinis kalnas' ir t. t.).⁶

Aptvėrto pasaulio-miesto, pasaulio-pilies įvaizdis išskyla ir kai kuriuose rusų užkalbėjimuose, dėl to išskirtuose ir aptartuose Vladimiro Toporovo: *Стань ты, железень тын, круг меня, раба Божия (имярек) в вышету от земли до неба, а в широту от востоку до западу во все четыре стороны* „Stok tu, geležinė stačiatvore, aplink mane, Dievo vergą (vardas), į aukštį nuo žemės ligi dangaus, o į plotį nuo rytų ligi vakarų į visas keturias puses“; *...обставте круг меня раба Божия (имярек) тын железный, верьы булатны на 120 верст, оком не окинуть, глазом не увидеть* „apsupkite aplink mane, Dievo vergą (vardas), geležinę stačiatvorę, plieninius virbus 120 varstų, akimi neapmetamą, žvilgsniu neužmatomą“; *Как станет около меня... тын железный и забор каменный от юга до севера, от земли до небеси* „Kaip stos aplink mane... geležinė stačiatvorė nuo pietų ligi šiaurės, nuo žemės ligi dangaus“ ir pan.⁷

O viena rusų kosmogoninė saktė prasideda: *Во время оно, когда не было ни неба, ни земли, стоял один только тын, вкруг тына племень* „Anuo metu, kai nebuvo nei dangaus, nei žemės, stovėjo vien tik stačiatvorė, aplink stačiatvorę – žiogrių tvora“⁸.

Ir latvių etiologinė saktė teigia: *Senos laikos visapkārt pasaulei bijusi aptaisīta augsta sēta* „Senais laikais aplink visą pasaulį buvusi aptvėrta aukšta tvora“⁹. Pažymėtina, kad la. *sēta* 'tvora, aptvaras', be to, kad savaimė gali reikšti ir 'kiemą' ar 'sodybą', antruoju dėmeniu įeina į sudurtinį latvių žodį *pilsēta* 'miestas', iš **pils-sēta* 'pilies aptvaras'¹⁰. Panašiai, beje, yra sudarytas Klaipėdos srities kuršių kilmės pavadinimas *Pislotas* (plg. la. tarm. *pilsāts*)¹¹. Taigi ir latvių pasaulis iš dalies primena aptvėrtą gyvenvietę – sodybą ar senovės miestą.

Ir viena lietuvių kosmogoninė saktė byloja: *O kada Dievas norėjo viską surėdyti ir sutverti, nu, tei paukščius, žvėrius, žuvis, žoles, tei ant tos vietos daržas, rojus vadinos. Ir Dievas užtvėrė*

*tą daržą aplinkui, kad Liucinas nejeity, anam viską berėdant ir betveriant, Dievui*¹².

Sąsaja su bibliiniu rojumi mūsų neturi trikdyti, nes jo vaizdinys ir netgi pavadinimas „paradyzas“ yra perimtas iš persų: graikų *παράδεισος* bei lotynų *paradīsus* yra skolinys iš senovės iranėnų, kurių jau „Avestoje“ yra minimas daiktavardis *pairidaēza*, pažodžiui 'aptvėrta vieta, aptvaras, gardas', padarytas iš veiksmazodžio *pairidaēzaya* 'aptverti, apsupti tvora ar siena'¹³. Jau Gintaras Beresnevičius yra pastebėjęs itin glaudžias lietuvių rojaus vaizdinio sąsajas su senovės Irano arijų atitinkamais vaizdiniais¹⁴, su kuriais jis, matyt, turi bendras šaknis, tad bibliinės asociacijos tėra antrinės ir iš esmės jo nekeičia. Įdomu tik pridurti, kad Simonas Stanevičius, ar tik ne tautosaka remdamasis, 1823 m. išleista me lotyniškos Š. F. Lomano „Istorijos šventos“ vertime pirmakščio žemės rojaus pavadinimą *paradīsus* išvertė lietuvišku žodžiu *daržas*, būtent: *Diewas padieja Adoma yr Iwa darže lynksmiauseme, kursay wadynas daržu žemes*¹⁵. Visai kaip mūsų saktėje.

Ne be reikalo jį pavadino daržu. Mat daržas ir buityje paprastai būdavo aptvėrtas. Tai prikišamai rodo liaudies dainos: *Vai tvėriau, tvėriau darželį, / Vai sėjau, sėjau rūteles; Oi mergele mano, balta lelijėle, / Aš aptversiu darželį rūtelei pasėti; Mergužėle mano, balta lelijėle, / Oi kas tau nutvėrė rūtelių darželį?*¹⁶ Taigi: *Kas darželį tvėrė? / – Mes, sesutėlės*¹⁷. Arba: *Broleliai darželį tvėrė, / Seselė rūteles sėja*¹⁸; *Mergužėle mano / Lelijėle mano, / O kas tau užtvėrė / Rūtelėms darželį? // O kas tau užtvėrė / Rūtelėms darželį, / O kas tau įsėjo / Žaliąsias rūteles? // Broleliai užtvėrė / Rūtelėms darželį, / Aš pati įsėjau / Žaliąsias rūteles*¹⁹; *Brolyčiai mano, / Jaunieji mano, / Tverkit darželį / Vidury dvaro. // Tverkit darželį / Vidury dvaro, / Sėsiu rūteles / Ir mėgelkužes*²⁰; *Darželį tvėriau, tu tu tu, / Pinavijus*

6 Gurevičius 1989: 51, žr. 52.

7 Топоров 2004: 72–73.

8 РЭСЛ: 40, Nr. 15.

9 AnIT: 386; TPD: 60.

10 LaLKŽ: 661; KrLEV II: 50–51; žr. Buck 1949: 1309.

11 LtvŽ: 475; KrLEV II: 50–51.

12 DvPSO: 328, Nr. 104; plg. Balys 2002: 281, Nr. 34.

13 Buck 1949: 491, Nr. 8.13.7; FrGEW II: 473; WHLEW II: 251; PkIEW: 244; Klein 2003: 533; Kluge 1999: 612; OEE: 335; Pfeifer 2004: 969–970; Бойс 2003: 118; Авеста 1998: 453; ER: 6981; МНМ II: 285, 363; McKenzie 1995: 637; OWR: 434 ir kt.

14 Beresnevičius 1990: 137, 139 ir t.

15 Stanevičius 1967: 21, 332, žr. 17.

16 Balys 1948 I: 123, Nr. 31; 129, Nr. 36; 161, Nr. 62.

17 LTs V: 1107, Nr. 9696.

18 LLD XV: 567, Nr. 467.16.

19 JšLD III: 243, Nr. 1163.6–8.

20 JšLD II: 352–355, Nr. 699.1–2; žr. 403, Nr. 731.1–2; daugiau žr. 630–633, Nr. 875.6–7; 877.6–7.

*smeigiau*²¹; *Berneli mano, raiteli mano, / Tu daržą tvėrei, aš rūtą sėjau*²². Užtat: *Aš turėjau darželaitį, / Vienais klevais tvėrtą*; ir *Gražiai žydi lelijėlė / Statinių daržely*, t. y. statiniais aptvertame²³. Nes, pasak Kazimiero Būgos, senovėje „aplank dūminę trobą (pirtį) turėta daržas, kurio būta aptvėrto stiebais“²⁴. Taigi, visai kaip kitų minėtų tradicijų (ypač germanų), ir mūsų pirmųkštis pasaulis primena pavyzdinį sodžių, sodybą.

Mums dabar svarbiausia tai, kad sakmėje Dievas šį žemės rojų, pirmųkštį rojui prilygstantį pasaulį su visais augalais ir gyvūnais būtent *sutvėrė, užtvėręs* jį aplinkui aptvaru, taigi *aptvėręs* tvora. Tuo sakmėje tiesiai šviesiai pasakyta, kad pasaulis yra *sutvertas* – veiksmožodžio *tvėrti* reikšme ‘daryti, statyti (tvorą)’, ‘tvora riboti, supti, juosti’, ‘aptveriant statyti’ (pavyzdžiui: *Tvėrti aptvarą*), tiksliau, priešdėlinio *su-tvėrti* reikšme ‘padaryti, pastatyti (tvorą)’, ‘tvora apriboti, apsupti, apjuosti’, ‘tveriant padaryti, pastatyti’, ‘aptvaru atskirti, aptvare uždaryti, užtvėrti’ ir pan.²⁵

Taigi ši, pati buitiškiausia veiksmožodžio (*su*)*tvėrti* reikšmė, atsidūrusi tradicinės kosmogonijos kontekste, savaime virsta kosmogonine. O tai reiškia, kad šio veiksmožodžio kosmogoninės reikšmės nereikia toli, svetimose kalbose, ieškoti ir laikyti perimta iš slavų – jos ieškoti reikia savoje tradicijoje, tautosakoje, mitiniuose vaizdiniuose. Tradicija yra vieninga ir smelkte persmelkta mitinio pasaulėvaizdžio, todėl nei kalbotyra, nepaisanti mitologijos, nei mitologija, nepaisanti kalbotyros, negali būti visavertė.

2. TVORA TARP ŠIAPUS IR ANAPUS

Kitoje lietuvių kosmogoninėje sakmėje pasaulį su visais gyvais padarais ir žmonėmis Dievas sumanė sutvėrti sėdėdamas ant tvoros: *Seniai, dar labai seniai, kol dar nebuvo nieko – nei žemės, nei dangaus, o tik rūkas ir vanduo, Viešpats Dievas su šv. Mikalojum susėdo ant tvoros ir išmislijo, kad reikia sutvėrt žemę, žmones, gyvulius*²⁶.

Kadangi fizinio pasaulio dar išvis nėra, jis dar tik bus tveriamas, o Dievas jau sėdi ant kažkokios tvoros, vadinasi, ši „meta-fizinė“ tvora buvo sutvėrta iš anksto, dar prieš sutveriant

21 LLD XX: 79 pastaboje.

22 LTs I: 313, Nr. 317.

23 JšSD I: 485, Nr. 569.1 ir 372, Nr. 425.1.

24 BūgaR III: 494.

25 LKŽ XVII: 256, 263.

26 PKT I: 66; žr. Jasiūnaitė 2007: 109.

pasaulį. Kitaip tariant, tvora kosmogonijoje yra ne atsitiktinė, o pirmapradė, pirminė – dar prieš tveriant pasaulį, pirmiausia buvo sutvėrta tvora, pats tvoros „archetipas“, tvoros „platoniškoji idėja“. Ji, matyt, ir tapo pavyzdžiu Dievui *tveriant* pasaulį.

Ši kosmogoninė tvora, sutvėrta dar prieš tveriant pasaulį, niekur nedingo ir paskui, tik iš kosmogoninės ji virto kosmologine pasaulio tvora, skiriančia būtį ir nebūtį, gyvenimą ir mirtį – šiapus ir anapus. Tai matyti tiek iš etiologinių sakmių apie kai kurių gyvūnų atsiradimą, tiek iš atitinkamų mitinių vaizdinių apie gyvūnų ir žmonių mirtį.

2.1. PER TVORĄ IŠ ANAPUS Į ŠIAPUS

Mato Slančiausko užrašyta etiologinė sakmė apie ožkos kilmę byloja: *Velns pasidirbęs juodą ožką ir pasistatęs ant tvoros. Ponasdievs, eidams pro šalį, barkštelėjęs su lazda jai į tarpragi, ta nušokus į daržą*²⁷. Be tvoros, dėmesį čia patraukia ir *daržas*, į kurį nušoko ką tik padirbta ir nuo Dievo prisilietimo atgijusi ožka. Ar tik tai ne tas pats pirmųkštis pasaulio daržas, apie kurį anksčiau minėtoje kosmogoninėje sakmėje buvo pasakyta: *Ir Dievas užtvėrė tą daržą aplinkui...*

Kitame nagrinėjamos etiologinės sakmės variante (kuriame podraug „paaiškinamas“ žodis *ožka*) tvora iškyla dar ryškiau: *Kitą kartą pradžioj sutvėrimo svieto Dievas sutvėręs nekuriuos gyvuolius. Velnias prisistebėjęs, jis ant savo paveikslo užsimanė nulipyti kokį sutvėrimą. Nulipė su barzda, ragais ir liepė bėgt. Bet nulipytas galvojis stov, ir gana. Tada velnias, užkėlęs pirmutines kojas ant tvoros, rėkė: „Ožk, par tvorą!“ Tačiau velniui vis nesisėkė, kol galiausiai Dievas tarė: „Gyvuoly, bėk!“ Ir gyvuolys striuokt par tvorą! Kas jis par gyvuolį: velnio dirbtas, Dievo tvėrtas. Tai mūsų ožka.*²⁸ Pažymėtina, kad ožka, nors velnio jau nulipyta, tebėra negyva ir atgyja tik tuomet, kai šoka per tvorą – iš anapus, iš velnio valdų į šiapus, į Dievo *sutvėrtą* pasaulio daržą. Beje, sakmės pabaigoje pabrėžiama, kad šis gyvulys yra *velnio dirbtas, Dievo tvertas*. Čia reikia prisiminti veiksmožodžio *su-tvėrti* reikšmes ‘tvora apriboti, apsupti, apjuosti’ ir ypač ‘aptvaru atskirti, aptvare uždaryti, užtvėrti’: šia prasme ir gyvas padaras išties gali būti *sutvertas*, t. y. pasaulio „aptvaru atskirtas, aptvare uždarytas“ ar pasaulio „tvora apsuptas“, per kurią šokęs ir atsidūręs šiapus jis tik ir atgijo.

27 SIŠLSA: 120, Nr. 186.

28 SIŠLSP: 85, Nr. 73.

Dar kitame sakmės variante visai primygtinai pasakyta, kad gyvybė įgaunama kaip tik šokant per tvorą. Velniui, panorusiam sutverti sau gyvulį, Dievas pataria: „*Lipdyk, lipdyk a n t t v o r o s, ir nulipdysi.*“ *Velnius lipdė, lipdė ir nulipdė ožką.* „*Ai, – sako, – Dieve, kad n e g y v a, kaip jai g y v y b e į d u o t i?*“ Dievas lazda tik pamuoja: *Ožka drykt, ir nulėkė. Tai dabar ožkos ir laksto p e r t v o r a*²⁹. Formaliai čia net galima įtarti pagrečiui esant pavartotus du skirtingus veiksmožodžius *lipdyti*: pirma – reikšme ‘laipinti’ (t. y. ‘versti užlipti’, šiuo atveju ant tvoros), o paskui – reikšme ‘daryti, statyti, krėsti ką (iš molio, purvo)’ ar ‘daryti iš minkštos masės tam tikro pavaldalo daiktą, figūrą’³⁰. Išeitų, kad Dievas nejučia iš pat karto pataria velniui dirbamą gyvulį laipinti ant tvoros, nes tik per ją šokęs – iš anapus į šiapus – jis taps gyvas ir galutinai *sutvertas*.

Taigi, tik šokęs per tvorą iš anapus į šiapus gyvulys tampa iš tikrųjų *sutvertas*, gyvas. Vadinasi, įgauti gyvybę – tai šokti per tvorą iš anapus į šiapus. Galima numatyti, kad prarasti gyvybę, padvėsti, mirti – tai šokti per tą pačią tvorą atgal iš šiapus į anapus.

2.2. PER TVORĄ IŠ ŠIAPUS Į ANAPUS

Ir tikrai. Štai XVII a. pabaigoje ar XVIII a. pradžioje užrašyta lietuvių mįslė apie negyvą atsivestą ar iškart pastipusį ėriuką: *Ankstybs, o negyvs, tuoj turėts p e r t v o r a šoko*; mįslės įminimas vokiškai paaiškintas taip: *Wenn das Schaaf lammt, das Lamm stirbt, so wirft mann solches über den Zaun* „Kai avis ėriuojasi, ėriukas nudvesia, tai jį meta per tvorą“³¹. Na, jei butyje taip ir gali nutikti, mįslei įminti to negana.

Tikrąjį įminimą nurodo plačiai, ypač rytų Lietuvoje, žinomi frazeologizmai: *per tvorą šokti į kitą pusę; per tvorą būti; už tvoros eiti* bendra reikšme ‘mirti’, pavyzdžiui: *Jau reiks šokt per tvorą į kitą pusę* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.); *Kad ne daktarai, būtų jau per tvorą* (Varanavas, Gardino sritis, Gudija); *Jau diedas greit eis už tvoros, nubaļes kaip avižinis šūdas* (Krokialaukis, Alytaus r.); taip pat *už tvoros ar per tvorą nueiti* reikšme ‘padvėsti’: *Tik jau ant pieno stosim, ir karvė už tvoros* (Strūnaitis, Švenčionių r.); *Mano karvė nuėjo per tvorą* (Pelesa, Varanavo r.); *Šeri šeri, daboji daboji, ir pavasario nesulauki – nueina per tvorą* (Rodūnia, Varanavo

29 VIKAZ: 47, Nr. 70.

30 Žr. atitinkamai LKŽ VII: 561 ir 559.

31 LbSLT: 428, 429.

r.); *Didelis paršas buvo, ale per tvorą nuėjo* (Pelesa, Rodūnia)³².

Šiais tradiciniais vaizdiniais rasi remiasi ir Justino Marcinkevičiaus eilutės, kuriomis pagyvenęs poetas prisimena savo „jaunystės bėrį“: *...kol tu vienas peršokai tą kliūtį, / už kurios jau nebereikia būti*³³.

Į šiuos vaizdinius dėmesį atkreipusi Birutė Jasiūnaitė pažymi: „Ne veltui tvorą taip mėgsta pomirtinio pasaulio gyventojai: velnius, giltinė, įvairūs vaiduokliai. Tokių užuominų apstu tautosakos tekstuose, pvz.: *Žmogui esant visai mirties akivaizdoj, Giltinė tvoromis skuba prie jo ir jis tik tol gyvena, kol Giltinė per tvorą atbarška* (Telšiai); *Nušoks, būdavo, velniukas nuo tvoros* (Joniškėlis, Palsvalio r.)“ ir t. t.³⁴

Visuose šiuose pavyzdžiuose akivaizdi analogija tarp kosmologinės tvoros, juosiančios pasaulį ir skiriančios šiapus nuo anapus, ir buitinės tvoros, skiriančios gyvenamąją, vidinę, šiapusinę sodybos erdvę ar atskiras jos dalis nuo išorinės, negyvenamos, anapusinės, – visai kaip senovės germanų ir kitose trumpai užsimintose tradicijose.

3. IŠVADA

Sudėjus trijų rūšių duomenis – kosmogonines sakmes apie tvora aptvertą pirmąjį pasaulį, etimologines sakmes apie per tvorą turintį šokti velnio (anapus tvoros) padirbtą gyvulį ir mitinius vaizdinius apie mirtį kaip šuolį per tvorą, – pasidaro aišku, jog tvora žymi ribą tarp šiapus ir anapus, tarp gyvųjų ir mirusiųjų erdvės, tarp *sutvertojo* gyvųjų pasaulio ir „už tvoros“ likusios *nesutvertos* nebūties. Kaip tik todėl per tą pačią tvorą iš vienos pusės, iš šiapus į anapus, „šoka“ padvėšęs gyvulys ir net miręs žmogus, o iš kitos pusės, iš anapus į šiapus, – Dievo gyventi prikeltas, į *sutverto* pasaulio aptvarą įkeltas, pasaulio tvora aptvertas ir šia prasme pats *sutvertas* padaras.

Kadangi tvora aptverto pasaulio vaizdinys nėra išimtinai lietuviškas, vien vėlyvais šaltiniais paliudytas, tai jo negalima išvesti iš mūsų kalboje prigijusios neva skolintinės veiksmožodžio (*su*)*tverti* kosmogoninės reikšmės – atvirkščiai, pati kosmogoninė jo reikšmė sklandžiai gali būti

32 FŽ: 757; LKŽ XVII: 335–336; LKL II: 632 (kalba mano subendrinta).

33 Marcinkevičius 2009: 128.

34 Jasiūnaitė 2007: 109; žr. Balys 2004: 124, Nr. 15; BsLP II: 107, Nr. 10.

paaiškinta ir pagrįsta aptvėto pasaulio mitiniu vaizdiniu. Mitinis pasaulėvaizdis įvairiais atžvilgiais pasaulį rodo esant aptvėtą tvora ir šia prasme *sutvėrtą*. Vadinasi, veiksmožodžio (*su*)*tverti* buitinė reikšmė ‘padaryti, pastatyti tvorą, aptvartą’ nėra alternatyvi jo kosmogoninei reikšmei, o kaip tik ją paaiškina ir sklandžiai į ją pereina, pati ja virsta, vos atsidūrusi mitinės kosmogonijos kontekste.

Įsistebėdami į mitinius vaizdinius ir iš jų išskylančių mitinių pasaulėvaizdžių mes kartu pradėdami girdėti ir giliau suprasti savo kalbą. Tai neturėtų stebinti, nes kalba tūkstančius, dešimtis tūkstančių metų gyvavo ir vystėsi būtent mitinio pasaulėvaizdžio terpėje, todėl negali būti net pradėta deramai tyrinėti į jį neatsižvelgiant.

LITERATŪRA

- AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sa-
stādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
- Balys 1948 I = Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, I. Tübingen: Patria, 1948.
- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Balys 2004 = Jonas Balys. *Raštai*, V. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- Beresnevičius 1990 = Gintaras Beresnevičius. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*. Vilnius: Taura, 1990.
- BsLP II = *Lietuviškos pasakos*. Surinko Jonas Basanavičius, II. Vilnius: Vaga, 2003.
- Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.
- BūgaR III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- ER = *Encyclopedia of Religion*, second edition. Lindsay Jones, editor in chief, I–XIV. New York etc.: Thomson Gale, 2005 (puslapių numeravimas ištisinis).
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Gurevičius 1989 = Aronas Gurevičius. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius: Mintis, 1989.
- Jasiūnaitė 2007 = Birutė Jasiūnaitė. „Velnio kėdė“ (mitologinių personažų aplinka frazeologijoje: namai, sodyba, bažnyčia). // *Baltistica*, XLII (1). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
- JšLD I–III = *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, I–III. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954 (Казань, 1882).
- JšSD I = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955 (Санктпетербург, 1883).
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kloetzli 2005 = W. Randolph Kloetzli. *Buddhist Cosmology*. // *Encyclopedia of Religion*. Second edition by Lindsay Jones, editor in chief, I–XIV. New York etc.: Thomson Gale, 2005 (puslapių numeravimas ištisinis).
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- KrLEV II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, II. Rīga: Avots, 1992.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- LbSLT = *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- Lecouteux 2006 = Claude Lecouteux. *Germanų mitologijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2006.
- LhGED = Winfred P. Lehmann. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden: E. J. Brill, 1986.
- LKL II = *Lydos krašto lietuvių*. Redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius, II. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ VII, XVII = *Lietuvių kalbos žodynas*, VII, XVII. Vilnius: Mintis–Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1966, 1996.
- LLD XV = *Lietuvių liaudies dainynas*, XV: *Dainos apie gamtą*. Parengė Giedrius Dringelis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- LLD XX = *Lietuvių liaudies dainynas*, XX: *Kalendorinių apeigų dainos*, 1: *Advento–Kalėdų dainos*. Parengė Jurgita Ūsaitytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- LTs I = *Lietuvių tautosaka*, I: *Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- LtvŽ = *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius, redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.
- Marcinkevičius 2009 = Justinas Marcinkevičius. *Vėlyvo vėjo vėliavos: Eilėraščiai*. Vilnius: Alma litera, 2009.
- McKenzie 1995 = John Lawrence McKenzie, S. J. *Dictionary of the Bible*. New York: Touchstone Book, 1995.
- OEE = *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- OWR = *The Concise Oxford Dictionary of World Religions*. Edited by John Bowker. Oxford: Oxford university Press, 2005.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.

- PKT I = *Iš Panevėžio krašto tautosakos*. Sudarytojas Eugenijus Urbonas. Panevėžys: UAB „Panevėžio sp.“, 2003.
- SIŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.
- SIŠLSP = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*. Surinko Mato Slančiausko bendradarbiai. Vilnius: Vaga, 1985.
- Stanevičius 1967 = Simonas Stanevičius. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1967.
- StE = Snorri Sturluson. *Edda*. Iš senosios islandų kalbos vertė Rasa Ruseckienė. Vilnius: Akademine leidyba, 2017.
- TPD = *Teikas par Dievu: Izlase*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1929.
- WHLEW II = *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*. 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, H. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1954.
- VIKAŽ = *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės*. Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- Zaehner 2003 = Robert Charles Zaehner. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. London–New York: Phoenix, 2003.
- Авеста 1998 = *Авеста в русских переводах (1861–1996)*. Составление, общая редакция, примечания и справочный раздел И. В. Рака. Санкт Петербург: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- Бойс 2003 = Мэри Бойс. *Зороастрийцы: верования и обычаи*. Санкт-Петербург: Азбука-классика–Петербургское Востоковедение, 2003.
- ГмИвИЯИ = Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- Мелетинский 1974 = Е. М. Мелетинский. Древнегерманская мифологическая система // Материалы всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам I (5). Москва, 1974.
- Мелетинский 1975 = Елиазар Моисеевич Мелетинский. Скандинавская мифология как система. // *Труды по знаковым системам*, VII. Тарту: Тартуский государственный университет, 1975.
- МНМ II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор А. С. Токарев, II. Москва: Советская энциклопедия, 1982.
- РЭСЛ = *У истоков мира: Русские этимологические сказки и легенды*. Составление и комментарии . В. Беловой, Г. И. Кабаковой. Москва: Форум–Неолит, 2014.
- СЭ = *Старшая Эдда*. Перевод с древнеисландского А. Корсуна, комментарии М. Стеблина-Каменского. // *Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах*. Москва: Художественная литература, 1975.
- Топоров 2004 = Владимир Николаевич Топоров. О понятии места, его внутренних связях, его контексте (значение, смысл, этимология). // *Язык культуры: Семантика и грамматика*. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996). Москва: Индрик, 2004.
- Топорова 1994 = Татьяна Владимировна Топорова. *Семантическая структура древнегерманской модели мира*. Москва: Радикс, 1994.

LANGUAGE AND MYTHOLOGY: THE WORLD-FENCE AND THE SUTVERTAS ‘CREATED’ = ‘FENCED’ WORLD

Dainius RAZAUSKAS

Summary

Some outstanding Lithuanian linguists had rejected the cosmogonic meaning for the verb (*su)tverti* and eliminated it from the usage, apparently hastily and untenably. It has already been shown previously that the cosmogonic meaning derives smoothly from the meaning ‘coagulate, consolidate, harden’ of the same verb. This time, the aim is to prove the legitimacy of the cosmogonic meaning for the verb (*su)tverti* on the grounds of ‘fence (in)’.

Firstly, according to some mythological traditions, Old Indian, Buddhist, German (Northern), Russian, Latvian and Lithuanian among them, the world is viewed as fenced in from the beginning. Moreover, this ‘worl-fence’ continues to exist until nowadays. This is proven by the two kinds of traditional folklore texts. The first is the etiological folk-legend about the origin of the (she-)goat: it is repeatedly suggested in a number of variants that the creature, although already modeled by God and (or) Devil, must leap over a fence in order to become animated and alive, this fence supposed to be the very ‘world-fence’. The second is the expression (phraseologism) *šokti per tvorą* ‘to leap over a fence’ with numerous variants meaning ‘to die’, about animals as well as humans. In both cases we have a fence between this side and the beyond, supposedly the same by which the world was fenced around in the beginning.

The folklore data from varied genres and sources, compounding quite concordant whole on this ground, incontrovertably confirm the image of the fenced-in world in the Baltic tradition (at least) and, consequently, the legitimacy of the cosmogonic meaning for the Lithuanian verb (*su)tverti* founded on the meaning ‘fence (in)’.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius,
E. paštas: liaudies.kultura@gmail.com

Gauta 2019-02-05, įteikta spaudai 2019-06-11